

Prof. dr hab. Andrzej Szmyt

Gdańsk, 1 luty 2021 r.

Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgra Grzegorza Kuźnika

p.t. „Stany nadzwyczajne we współczesnym konstytucjonalizmie niemieckim”

(Katowice 2020, ss. 254)

1. Wymogi prawne

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1669) „przewody doktorskie otwarte przed dniem 30 kwietnia 2019 r. toczą się „na zasadach dotychczasowych” (art. 179 ust.1), co oznacza, że zgodnie z art. 13 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. – Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.) – rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką promotora, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Oznacza to też, że – zgodnie z § 6 ust. 4 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków prowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U., poz. 261) - recenzja rozprawy doktorskiej ma zawierać szczegółowo uzasadnioną ocenę, czy rozprawa ta spełnia warunki określone w art. 13 przywołanej ustawy z 2003 r.; recenzja może też zawierać wnioski dotyczące ewentualnego uzupełnienia lub poprawienia rozprawy (§ 6 ust. 6 przywołanego rozporządzenia z 2018 r.).

2. Przedmiot recenzji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa Pana mgra Grzegorza Kuźnika p.t. „Stany nadzwyczajne we współczesnym konstytucjonalizmie niemieckim” (Katowice 2020, ss. 254), przygotowana na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego pod opieką naukową Pana Prof. UŚI. dra hab. Michała Bożka.

Przedstawiając już w tym miejscu – wstępnie – swoje stanowisko jako oceniającego wspomnianą rozprawę doktorską mogę stwierdzić jednoznacznie, że rozprawa Pana mgra Grzegorza Kuźnika spełnia wymogi przewidziane w art. 13 przywołanej ustawy, jest bowiem oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz wykazuje tak ogólną wiedzę Kandydata w uprawianej dyscyplinie naukowej (tu – w zakresie nauki prawa konstytucyjnego), jak i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Poziom merytoryczny i formalny rozprawy z całą pewnością pozwala na jej ocenę jako dobrej, solidnej pracy naukowej. Zasadne jest więc przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony, o co wnoszę w nawiązaniu do art. 14 pkt. 3 przywołanej ustawy i §7 przywołanego rozporządzenia.

3. Temat rozprawy (problem badawczy)

Temat ocenianej rozprawy doktorskiej, rozumiany jako problem badawczy, z całą pewnością zasługuje na aprobatę. Poruszana problematyka ma istotny ciężar gatunkowy, wszak chodzi tu – ujmując w skrócie – o bardzo istotną materię ustroju konstytucyjnego państwa (materia stanów nadzwyczajnych, regulacja rangi konstytucyjnej), zasady funkcjonowania organów państwa w takich stanach, prawa obywateli. Tymczasem tytułowa problematyka rozprawy nie była – jak w zaproponowanym ujęciu – przedmiotem kompleksowej analizy, jako że dotychczasowe ujęcia miały charakter fragmentów innych opracowań. Wagę rozprawy określa też stała aktualność problematyki, zwłaszcza w wymiarze także i potencjalnej praktyki ustrojowej. Analizowana materia wciąż wymaga więc aktualizacji oglądu

stanu normatywnego, w tym ujęcia doktrynalnego. Rozprawa wypełnia więc istniejącą lukę w analizie naukowej materii stanowiącej jej przedmiot.

4. Cel naukowy rozprawy

Doktorant explicite wskazał, że „celem niniejszej pracy jest przedstawienie problematyki regulacji prawnej stanów nadzwyczajnych w niemieckim konstytucjonalizmie oraz wykazanie, iż współczesny model konstytucyjnej reglamentacji prawa stanów nadzwyczajnych jest modelem odrębnym od dotychczas znanych i występujących w porządkach prawnych innych państw, a ponadto, iż błędne są koncepcje, iż model ten jest modelem republikańskim, względnie, iż jest to model pochodny od republikańskiego”.

Owe cele ogólne Doktorant „rozpisał”, o czym świadczy struktura rozprawy, na analityczne cele cząstkowe, mniejsze zakresowo, co jest ujęciem w pełni aprobowanym w uprawianiu pracy badawczej. Należy przy tym podkreślić, że Doktorant nie rozumie swych celów jako ukazanie materii w drodze tylko prostego opisu, ale pojmuje je jako analizę w rozumieniu naukowym. Podejście to odpowiada założeniom pracy badawczej i wymogom przywołanej ustawy o stopniach naukowych. Dodajmy dla jasności, że Doktorant założone cele badawcze w pracy zrealizował.

5. Założenia metodologiczne i charakter rozprawy

Problematyka badawcza rozprawy jest wielowątkowa, o różnych wymiarach, stąd zasadne było skorzystanie przez Doktoranta z kilku metod badawczych, choć w sposób niejako domniemany, bez wyłożenia ich explicite jako świadomie przyjmowanych. Jedyne wstępną wskazówkę daje Doktorant w stwierdzeniu, że „regulacji omawianej problematyki nie można omówić w odseparowaniu od realiów danego państwa i założeń ustrojowych, na jakich się ono opiera”. Założenie to Doktorant zrealizował.

Jest przy tym widoczne i oczywiste, że Doktorant posługuje się metodą formalno – dogmatyczną przy interpretacji przepisów prawnych oraz metodą historyczną dla opisu ewolucji dynamiki regulacji w warunkach ustrojowych różnych

okresów (zwłaszcza w rozdz. II rozprawy, ale i częściowo w rozdz. I i III). Uwzględni też – choć w mniejszym zakresie – ujęcie porównawcze, zwłaszcza gdy wprowadza i nawiązuje do modeli rozwiązań w innych państwach. Wymiar empiryczny materii przewija się w nawiązaniu do kontekstów nowelizacyjnych, np. związanych z działalnością grup eksternistycznych w RFN. Ujęcia powyższe są uzasadnione, jak i fakt, że dominującą warstwą są rozważania związane z interpretacją obowiązujących przepisów Ustawy Zasadniczej RFN. Doktorant spożytkował owocnie doktrynę przedmiotu i stosowne orzecznictwo, zwłaszcza Federalnego Trybunału Konstytucyjnego.

Przyjęte założenia pozwoliły Doktorantowi na wielowymiarowe, pełne ujęcie materii, stosownie do przedmiotu i celu badań. Wymienione założenia Doktorant zrealizował poprawnie, co pozwoliło na osiągnięcie założonych celów badawczych rozprawy. Założenia ogólne pracy zdeterminowały merytoryczną i formalną konstrukcję rozprawy.

6. Systematyka rozprawy

Dysertacja doktorska składa się – w części merytorycznej – ze Wstępu, pięciu rozdziałów oraz Konkluzji. Rozdział I – to „Niemiecka koncepcja prawa stanów nadzwyczajnych na tle modelowych rozwiązań w innych państwach”. Rozdział II – to „Ewolucja prawa stanów nadzwyczajnych w Niemczech”. Materia rozdziału III – to „Ogólna charakterystyka rozwoju problematyki prawa stanów nadzwyczajnych w Ustawie Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec”. Rozdział IV – to „Stany nadzwyczajne o charakterze zewnętrznym”. Rozdział V (ostatni) – to „Stany nadzwyczajne o charakterze wewnętrznym”.

Rozprawa ma udaną systematykę, przemyślaną, bardzo przejrzystą i konsekwentną. Kolejność analizy i prezentowania materii jest uzasadniona merytorycznie i metodologicznie. Uwzględni najpierw elementy materii o ogólniejszym znaczeniu, stanowiące tło dla kolejnych fragmentów materii o węższym zakresie, ograniczonym przedmiotowo. Podział uwzględni modelowe punkty wyjścia i historyczny rozwój kształtowania analizowanej materii. Uwzględni również

logiczne następstwa analizy wewnątrz materii poddanej badaniu. Poszczególne rozdziały tworzą harmonijnie strukturę rozprawy, w tym także co do ich objętości (wyjątek stanowi – objętościowo – rozdział IV, ale jest to uzasadnione zakresem regulacji konstytucyjnej). Kryteria przedmiotowe i chronologiczne systematyzacji są poprawne i owocne.

Wątki merytoryczne wewnątrz poszczególnych rozdziałów wyodrębnione są także czytelnie, w postaci odpowiednich podrozdziałów, w uzasadnionej kolejności i należytych proporcjach. W rozdziale V rozprawy struktura wewnętrzna podrozdziałów 1-3 ma charakter powtarzalny, co jest merytorycznie i metodologicznie uzasadnione. W całej rozprawie ujęcia strukturalne w pełni są wytłumaczalne obszarami analizy.

7. Strona formalna i źródłowa rozprawy

Poza częściami merytorycznymi rozprawa zawiera in fine Bibliografię, Wykaz aktów prawnych oraz Wykaz orzecznictwa. Wszystkie wykazy łącznie obejmują prawie 50 stron. Bibliografia obejmuje około 280 pozycji (w tym ¼ literatury polskiej). Wykaz aktów prawnych zawiera ponad 180 pozycji, w tym akty konstytucyjne, ustawy i rozporządzenia z mocą ustawy, regulaminy, akty prawa międzynarodowego oraz – dodatkowo – tzw. parlamentaria. Wykaz orzecznictwa obejmuje około 60 pozycji, głównie Federalnego Trybunału Konstytucyjnego.

Przywołanie powyższych kategorii i liczb ma uzmysłwić, że zakres i dobór bazy źródłowej rozprawy jest bogaty, ma istotne znaczenie, a przy tym nie budzi zastrzeżeń, bo nie chodzi tu o źródła w roli zbędnych ozdobników erudycyjnych. Przywoływanie źródeł w rozprawie nie budzi zastrzeżeń. Przypisy konstruowane są poprawnie. Język rozprawy jest jasny i zrozumiały. Korekta tekstu dokonana została starannie.

8. Strona merytoryczna rozprawy

Rozdział I rozprawy – o niemieckiej koncepcji prawa stanów nadzwyczajnych na tle modelowych rozwiązań w innych państwach – obejmuje najpierw omówienie pojęcia stanu nadzwyczajnego oraz stanu nadzwyczajnego w niemieckim porządku

prawnym i jako instytucji niemieckiego prawa konstytucyjnego. Kolejno Doktorant przedstawił „modelowe” rozwiązania regulacji stanów nadzwyczajnych (rzymski model dyktatury, model brytyjski, model monarchiczny i model republikański), a na ich tle model w RFN – konstytucyjnej reglamentacji prawa stanów nadzwyczajnych (ogólna charakterystyka, istota modelu, filary modelu – tu filar szczegółowej konstrukcji norm prawnych, filar zachowania równowagi pomiędzy organami państwa i filar zachowania systemu wartości Ustawy Zasadniczej RFN).

Rozdział II rozprawy – o ewolucji prawa stanów nadzwyczajnych w Niemczech – ukazuje kolejno rozwój prawa stanów nadzwyczajnych w początkach XIX wieku, stany nadzwyczajne w II Rzeszy Niemieckiej, okres I wojny światowej, okres Republiki Weimarskiej (tu – model monarchiczny i art. 48 konstytucji weimarskiej) oraz rozwiązania niedemokratyczne (tu – najpierw okres III Rzeszy, następnie Niemiecka Republika Demokratyczna – tu podstawy ustroju państwowego i stan obrony).

Rozdział III rozprawy – poświęcony ogólnej charakterystyce rozwoju problematyki prawa stanów nadzwyczajnych w Ustawie Zasadniczej RFN – obejmuje najpierw zagadnienia genezy rozwiązań przyjętych w Ustawie Zasadniczej (prace Konwentu Konstytucyjnego w Herrenchiemsee, prace Rady Parlamentarnej, rezultaty konstytucyjne tekstu pierwotnego, nowelizację UZ z 1968 r., ostateczna regulacja prawa stanów nadzwyczajnych w Ustawie Zasadniczej), kolejno takie zagadnienia, jak zakres obowiązywania przepisów, pozostałe źródła prawa i kwestię praw podstawowych podczas stanów nadzwyczajnych.

Rozdział IV rozprawy – to materia stanów nadzwyczajnych o charakterze „zewnątrznym”. Po wskazaniu na zakres regulacji konstytucyjnej, kolejno omówione zostały 2 instytucje - stan obrony i stan napięcia. W zakresie stanu obrony Doktorant wyodrębnił i przeanalizował kilkanaście kwestii. Są to kolejno: przesłanki wprowadzenia stanu obrony, procedura jego wprowadzenia, składanie oświadczeń prawnomiędzynarodowych, przejęcie uprawnień dowódczych i rozkazodawczych przez Kanclerza Federalnego, rola Ministra Obrony, zwiększenie kompetencji władz

federalnych w stanie obrony, ograniczenia praw podstawowych wskazane w Ustawie Zasadniczej, zmiany w procedurze ustawodawczej, podporządkowanie Rządowi Federalnemu organów policyjnych oraz wydawanie poleceń innym organom, rola Federalnego Trybunału Konstytucyjnego w stanie obrony, trwałość kadencji konstytucyjnych organów państwa, zmiana na stanowisku Kanclerza Federalnego, prawo do podjęcia działań przez rządy krajów związkowych, zakres temporalny stosowania przepisów, użycie sił zbrojnych w rozumieniu art. 87a Ustawy Zasadniczej oraz zakończenie stanu obrony i zawarcie pokoju.

W zakresie instytucji stanu napięcia Doktorant – także w tymże rozdziale rozprawy – omówił kolejno przesłanki i skutki wprowadzenia tego stanu, procedurę jego wprowadzenia oraz stwierdzenie przez Bundestag przypadku zgody i przypadku sojuszu.

Rozdział V – to materia stanów nadzwyczajnych o charakterze „wewnętrznym”. Tu Doktorant przeanalizował 3 instytucje – stan zagrożenia wewnętrznego, stan zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa publicznego lub porządku oraz stan klęski żywiołowej. Jak wspominaliśmy, w zasadzie materie omówione zostały w układzie przesłanek i skutków wprowadzenia każdej z wymienionych instytucji.

9. Uwagi dodatkowe

Ogólna ocena rozprawy pozwala na podkreślenie merytorycznych walorów i naukowej rzetelności pracy. Doktorant trafnie uchwycił wszystkie istotne wątki analizowanej materii. Umiejętnie ujął je w modelową całość. Wywody Doktoranta są wyważone, uwagi poparte argumentacją. Poziom merytoryczny rozprawy nie zmusza do kwestionowania istotnych jej ustaleń.

Należy przy tym podkreślić, że charakter analizowanej materii sprawia, że rozprawa ma istotne znaczenie w obrębie prawa konstytucyjnego. Materie prawa stanów nadzwyczajnych dotyczą bowiem sytuacji zagrożenia bytu państwa lub obowiązującego porządku prawnego. Rozwiązania mają umożliwić realne

przewycięzenie nadzwyczajnych sytuacji, których zwykle środki nie są w stanie opanować. Odrębny i nadzwyczajny reżim prawny wymaga więc analiz wielokierunkowych. Doktorant trafnie przeanalizował sferę proceduralną i materialnoprawną zachodnioniemieckich rozwiązań konstytucyjnych, składających się na odpowiedni zespół zasad i instytucji. Zgodnie z założeniem, uczynił to z uwzględnieniem realiów ustrojowych RFN. Trafnie skonstatował, że mamy tu do czynienia z wzorcowym – dla innych państw – modelem konstytucyjnej reglamentacji stanów nadzwyczajnych. Wyliczone w konkluzjach najważniejsze aspekty niemieckich rozwiązań są nadzwyczaj nośne kierunkowo, zawierając potencjał doskonalenia przepisów w wielu innych państwach.

Na tym generalnym tle można więc postawić pytanie – jakie wskazówki, zdaniem Doktoranta, mogłyby płynąć z rozwiązań Ustawy Zasadniczej RFN dla regulacji w Polsce materii stanów nadzwyczajnych? Warto tu uwzględnić także i fakt, że współczesne zagrożenia mogą przybierać nawet zakamuflowane i wyrafinowane postacie.

Pozytywne uwagi o poziomie rozprawy nie oznaczają, że w sprawach mniej ważnych nie dałoby się wskazać na pewne niedociągnięcia, ale to jednak ma znaczenie drugorzędne. Jedynie tytułem drobnych przykładów można byłoby wskazać kilka kwestii. Gdy chodzi o redakcję już strony tytułowej rozprawy – brak wskazania Uniwersytetu Śląskiego (choć jest Wydział) oraz „roli” promotora (choć jest wskazanie - dr hab. Michał Bożek). Rzut oka choćby tylko na spis treści uzmysławia, że w poszczególnych rozdziałach brak osobno wyodrębnionych podsumowań. Praktyka ta wprawdzie jest coraz częstsza w pracach doktorskich, ale to nie znaczy, że godna pochwały – wręcz odwrotnie. Mocno odstaje od uznanych kanonów brak wyłożenia jasno we Wstępie rozprawy wyraźnie sformułowanego uzasadnienia wyboru tematu pracy, a jeszcze bardziej przyjętych metod badawczych; wyjątkiem jest tu wskazanie przez Doktoranta celu rozprawy, a reszta pozostaje – jak to określam – w sferze założeń „domniemywanych”, choć dających się odkodować ze zrealizowanego zadania (tekstu). Pominięte zostało także omówienie struktury pracy i leżących u jej

podstaw kryteriów. Odnosi się wręcz wrażenie, jakby Doktorant założył, że kwestie te ma „ustalić” sam czytelnik rozprawy. Pewnym mankamentem są też czasem powtórzenia nie tylko materii, ale i tekstowego ich ujęcia. Rzecz teraz jednak nie wyliczaniu dalszych potknięć, skoro mają one znaczenie drugorzędne. Przed ewentualną publikacją rozprawy warto jednak dopilnować wszystkiego, co jeszcze mogłoby przemawiać na korzyść Doktoranta i jego dzieła.

10. Konkluzja

W nawiązaniu do sygnalizowanego na wstępie stanowiska stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgra Grzegorza Kuźnika p.t. „Stany nadzwyczajne we współczesnym konstytucjonalizmie niemieckim” (Katowice 2020, ss. 254) odpowiada przewidzianym ustawowo wymogom. Może być przyjęta i dopuszczona do publicznej obrony.

Andrzej Szmyt